

МЕТОДИЧЕСКА СИСТЕМА ЗА ИНТЕРКУЛТУРНО ОБРАЗОВАНИЕ В НАЧАЛНА УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ

Доц. д-р Ася Велева

Факултет Природни науки и образование,

Русенски университет „Ангел Кънчев“

тел: 082 888 268

E-mail: aveleva@uni-ruse.bg

***Abstract:** The paper aims to reveal opportunities for accomplishing of transition from general statements to concrete methodological system of intercultural education in primary school. There are proposed methodological guidelines, methods and forms for formation of intercultural competence of 7-11-year old pupils.*

***Keywords:** intercultural education.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Една от характеристиките на съвременното общество е неговата поликултурност. Тя осигурява потенциал за неповторимо своеобразие на човешката активност и може да се определи като естествен ресурс за социално и познавателно развитие на личността. От друга страна поликултурността може да бъде неблагоприятен фактор. Поради взаимното проникване на културите малки и големи общности се изправят пред опасността да загубят своята идентичност. Естествен механизъм за съхраняване на своята самобитност е противопоставянето на другите, на различните. Когато към това се прибавят исторически натрупаните негативи между държави и етноси, поликултурната среда генерира напрежение, което лесно ескалира в междуличностни и междугрупови конфликти. Следователно културното многообразие има както положителни страни, така и негативи. Във връзка с това процесът на взаимно проникване на културите намира отражение в системата на образованието, която е призвана да съхрани културната идентичност на детето, като същевременно го направи толерантно и отворено към другите.

Преустройството на българската образователна система по посока подготовката на подрастващите за живот в поликултурно общество е свързано с приемането през последните години на редица нормативни актове. Съгласно НАРЕДБА № 13 от 21.09.2016 г. за гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование, обн. - ДВ, бр. 80 от 11.10.2016 г.

„Интеркултурното образование е насочено към усвояване на знания за различни измерения на културните идентичности и за основни характеристики на интеркултурните отношения, формиращо позитивно отношение към разнообразието във всички области на човешкия живот, както и умения и нагласи за конструктивни взаимодействия в мултикултурна среда.“ В наредбата се посочват компетентностите в областта на интеркултурното образование по образователни степени. Придобиването им се осъществява чрез обучението по учебни предмети, в часа на класа, в заниманията по интереси в рамките на целодневната организация на учебния ден, в дейностите по обща подкрепа за личностно развитие.

Така определените начини за реализиране на целите на интеркултурното образование отчитат необходимостта от включването на интеркултурни елементи в програмите и учебниците по различните предмети, както и факта, че това съвсем не е достатъчно условие за подготовка на подрастващите за живот в поликултурна среда. При това интеркултурното образование повече от всяка друга област на обучение и възпитание следва да бъде съобразено с особеностите и културната идентичност на учениците от конкретния клас, както и със специфичните проблеми, които стоят пред тях. Ето защо за системното, целенасочено, планомерно осъществяване на интеркултурно образование се разчита не толкова на унифицирани програми и учебни материали, колкото на професионалните компетентности на педагозите да разработват и прилагат стратегии за интеркултурно образование на конкретните ученически общности.

Целта на настоящото изследване е да разкрие възможности за осъществяване на преход от общи постановки към разработване на методическа система за реализиране на интеркултурното образование в начална училищна възраст.

При определяне на целите, съдържанието, методите и формите на интеркултурното образование, най-напред следва да се отчитат **проблемите**, които поражда съжителството на различни културни общности.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Проблеми на взаимодействието между културите

На първо място **културната диференциация е потенциален генератор на конфликти**. С термина „културна диференциация“ И. Иванов обозначава различия в областта на външен вид, име, обноси, социални практики и пр. на основата на различни културни модели. Свързва се със стила и начина на живот. Х. Баптист посочва, че „когато разликата в основните ценности и особено по

линията на отношението към властта, приоритетите на групата и индивида, предопределеността на бъдещето и пр. са големи, между културите се получава конфликт“ (по: И. Иванов., 1999). Това определя и необходимостта от възпитаване на толерантност, на умения и готовност за поставяне на мястото на другия, за неговото разбиране и приемане.

Една от основните характеристики на човешката менталност – **верската принадлежност - често поражда трудно разрешими проблеми**. Ето защо сред важните задачи на интеркултурното образование е възпитаването на верска търпимост. Предпоставка за това е фактът, че независимо от различията, религиозните учения имат много общи елементи, споделят общочовешки ценности. Но Л. Байбордова предупреждава, че не всички религиозни обединения заслужават толерантно отношение, особено когато става въпрос за религиозни култове с екстремистка насоченост. Някои от тях („Деца на Бог“, „Свидетелите на Йехова“ и др.) имат скандална слава и попълват своите редици с млади хора, като ги възпитават в духа на отхвърляне на родното, семейството, традициите, своя народ. Дейността на тези организации трябва да се разглежда от позицията на негативното им влияние върху семейства, деца и младежи. Според М. Мчедлова възможността да се създават религиозни организации трябва да се определя от справедливи критерии: религиозна ли е тази организация; наблюдава ли се в дейността ѝ посегателство на основните права на личността; не възпрепятства ли тя изпълнението на гражданските задължения на своите последователи и т.н. Авторката отбелязва, че възпитаването на религиозна толерантност днес се усложнява от негативни исторически традиции, полиетническият състав на населението, наличието на междурелигиозни противоречия, амбициозната политика на редица религиозни ръководители, несъвършено законодателство и определена индиферентност на общественото мнение (по: Л. Байбордова, 2002).

Друг проблем е свързан със **страха от асимилация**. А. Дмитриев сполучливо забелязва, че съвременните хора често се намират в ситуация, така да се каже, „между два огъня“: между асимилацията в съвременния свят и лоялността към традициите и изконните ценности на своята група. (А. Дмитриев., 1996) Оттук една от първите задачи пред интеркултурното образование е създаването на условия за формиране и съхраняване на културната идентичност на всяко дете.

Страхът от асимилация е в основата на един актуален проблем на българското образование - **обучението и възпитанието на децата от малцинствените групи**. Ф. Даскалова посочва, че трудностите, които тези

децата изпитват в училище, често се обясняват с тяхната езикова и комуникативна некомпетентност. Авторката с основание изтъква, че това схващане се отразява неблагоприятно върху положителното разрешаване на проблема, поради отклоняване от истинската му същност. Някои деца от малцинствата просто не искат да научат официалния език, защото ценностните ориентации в семейството не подкрепят това (Ф. Даскалова, 2003). Проблемът се усложнява, тъй като често децата с етнос, различен от българския – предимно цигански, биват отхвърляни от връстниците си, принадлежащи към доминиращия етнос, а отношението на учителите към тях много пъти е негативно (макар и невинаги осъзнато). В тази връзка е необходимо училището да обезпечи психологически комфорт на децата от малцинствата, като в същото време мотивира желанието им за учене и подпомогне преодоляването на обучителните трудности, породени от недостатъчно доброто владение на българския език. Но това съвсем не е достатъчно. Както посочва Ф. Даскалова, за да бъде успешно разрешен проблемът с образованието на децата-билингви, трябва да се вземат под внимание всички фактори, които влияят върху тяхната образователна ситуация: начин на живот; образователно равнище на семействата; мотивация и нагласа за образование; очаквания на родителите за бъдещето на децата им. (Ф. Даскалова, 2003) Оттук усилията на българското образование следва да се фокусират не само върху възпитанието и обучението на децата от малцинствените групи, но и в още три важни насоки: 1. Съвместна работа с родителите от етносите, защото от тяхното отношение към училищния живот и от тяхното съдействие зависи успехът на децата им. 2. Интеркултурна подготовка и промяна в нагласите на учителите, чието понякога негативно отношение към другите етноси възпрепятства приобщаването им. 3. Възпитаване на децата от доминиращия етнос в толерантност към културно различните.

Българската държава полага редица усилия за подобряване условията на живот и образователното равнище на своите граждани, които са представители на малцинствени групи. Това, от своя страна, поражда друга пречка пред търпимостта сред различните културни общности, а именно: **усилване на негативното отношение на българите към малцинствените етноси поради усещане за тяхното фаворитизиране от държавата и за дискриминация на българския етнос.** Според И. Ризов междукултурните програми често имат този недостатък, че фаворитизират модуса „особено“ (в смисъл на характеристики, присъщи на една група и различни от тези на другите), а това крие рискове за неавтентично самовъзприемане на малцинствените групи и, съответно - за затвърдяване на етноцентристките нагласи на мнозинството. (И. Ризов, 2002)

Има много примери за антисоциални прояви на представители на малцинствата, които не желаят да спазват нормите и законите на държавата. Опитите за хуманно разрешаване на този проблем понякога създават у членовете на тези групи усещането за безнаказаност, карат ги да смятат, че другите са им длъжни, поощряват ги да изискват привилегии без да споделят нормите и отговорностите на останалите. Затова И. Димитров подчертава, че в еднаква степен трябва да се грижим както за правата на малцинствата, така и лоялността и отговорността им пред нацията. Там, където няма съответствие между правата и отговорностите на отделните етнически групи, се настаняват привилегироваността и несправедливостта, а отгук – недоверието и съмнението, недружелюбността и враждебността (И. Димитров., 2017). Във връзка с това е много важно, когато у обществото има негативни нагласи към дадена културна общност заради прояви на някои нейни представители, в процеса на интеркултурното образование децата да се запознаят с видни представители и със значими образци от култура на дадения етнос; да се доведат до разбирането, че заради поведението на отделни хора не бива да се отнасят негативно към групата като цяло. Но това ще има резултат само при отказ от фаворитизиране, от делегиране на привилегии и снизходително отношение на държавата към антиобществени прояви на етническа основа.

Очертаните проблеми определят и основните цели и задачи на интеркултурното образование. То трябва да се реализира още на първия образователен етап, защото, както отбелязва Е. Сулова, дружелюбието, уважението към хората от различни националности не се предават по наследство, а трябва да се възпитават във всяко поколение отново и отново. Колкото по-рано започне формирането на тези качества, толкова по-голяма устойчивост ще придобият те (Е. Сулова., 2002).

Реализирането на интеркултурното образование следва да се основава на познанието за **процеса на формирането на етническа идентичност в контекста на психическото развитие.**

Психологически основания на интеркултурното образование

И. Димитров основателно твърди, че възпитателната и образователната работа в началното училище би била продуктивна единствено тогава, когато е съобразена със спецификата на детското съзнание, с потребностите, интересите и склонностите на учениците, и не привнася в живота им съдържание, форми, изисквания, стандарти и критерии, които нямат еквивалент в тяхната психика, съзнание и личност. Преждевременното и изкуствено натрапване на несъобразени с техните потребности “новости“, не само че не водят до желани

резултат, но и убиват интереса на децата към образованието и институциите. В този контекст авторът определя като **основна характеристика на детското съзнание** до настъпване на пубертета неговата синкретичност, еквивалент на която са изкуствата и техните производни. С тяхна помощ истината се постига непосредствено и емоционално, не толкова чрез волята, логиката и дидактиката, а непринудено, следвайки „повелите“ на потребностите и удоволствието от тяхното удовлетворяване, както и примера на грижовния и авторитетен учител. В съответствие с тази специфика на детското съзнание (синкретичност и холистичност) образователната работа трябва да отразява не само реалните потребности и живот на децата, но и да намери израз в една „действена практика“ с цел развиване на възприемчивост и положително отношение към етническите различия, т.е. да се държи сметка, че нагласите и емоциите в тази възраст изпреварват „чистото“ знание. Интеркултурното образование следва да се основава на уважаване примата на сензорната и емоционалната чувствителност на детската психика, откъдето и подходящите форми, съдържание и средства (И. Димитров, 2017).

Интеркултурното образование следва да отчита **възрастовата динамика във формирането на етническото самосъзнание**. Тя е представена по-долу въз основа разработките на Т. Стефаненко (2004) и Е. Ясученя (2006).

Една от първите концепции за развитието у детето на съзнание за принадлежността си към националната група принадлежи на Ж. Пиаже. Той анализира формирането на понятието „родина“ и образите на „другите страни“, „чужденците“ като двете страни на един и същи процес. Ж. Пиаже отделя три етапа във формирането на етническата идентичност:

Първи етап. (6-7 години) Детето придобива първите фрагментарни и несистематични знания за своята етническа принадлежност. В тази възраст най-значими за него са семейството и непосредственото социално обкръжение, а не страната или етническата група. За този етап са характерни: все още неточно осъзнаване от детето на общността му с хората от своята националност, бедни етнически знания. Семейството играе значителна роля в предаването на етнокултурна информация. Формирането на етническата самоидентификация става на принципа „Аз съм като околните“. В социален план този период е решаващ за детето.

Втори етап. (8-9 години) Детето вече точно идентифицира себе си със своята етническа група, с националността на родителите си, мястото на живеене, родния език. Пробуждат се националните чувства. Етапът се характеризира с осъзнато отношение към своя етнос. Подрастащите проявяват интерес към

историята и културата на своя и другите народи. Започва да се формира система от представи и оценки за етнокултурните и етнопсихологическите особености на своята общност в сравнение с различното етническо обкръжение. Формирането на етническата самоидентификация става на принципа „Аз съм такъв като моя народ”.

Трети етап. (10-11 години) Етническата идентичност се формира напълно. В качеството на особености на различните народи детето отбелязва уникалността на историята, спецификата на традиционната битова култура и др. Укрепя се осъзнаването на своята етническа принадлежност, конструира се етнически мироглед. Етническото самосъзнание се формира на принципа „Аз съм представител на своя народ”.

На последователните етапи на развитие на етническата идентичност тя се формира като осведоменост, включваща в себе си знания за своята и чуждите групи, а също и етническо самоназоваване. Етническата осведоменост нараства с натрупването на знания, опит и развитие на когнитивните способности. Първоначално тя се основава на очевидни показатели – цвят на кожата, външност, език, елементи на материалната култура (храна, облекло), обичаи. Постепенно се повишава способността на детето да възприема, описва и интерпретира етнически признаци. То включва в техния контекст все нови елементи – общност с предците, обща историческа съдба, религия. Изказванията на децата в предучилищна възраст са доста аморфни: „Хората там живеят по друг начин, не са като нас” (Т. Стефаненко, 2004; Е. Ясученя 2006).

Анализирайки проблема за формирането на етническата идентичност Т. Стефаненко привежда данни от съвременни изследвания, които ревизират възрастовите граници на етапите, изведени от Ж. Пиаже. Все повече автори откриват първите „проблясъци” на дифузна идентификация с етническата група у 3-4- годишните деца; има свидетелства за първично възприемане на външните различия – цвят на кожата и косата и у по-малките деца. Но практически всички са съгласни с Пиаже, че етническата идентичност се постига в юношеска възраст. 5-6 годишните и даже по-големи деца не винаги правилно назовават своята националност, националността на родителите си, не могат да установят логическа връзка между факти като националност на родителите, страна на местоживеене, език, собствена националност. Когнитивният компонент на етническата идентичност зависи от способността на детето да структурира информацията за етническите характеристики. Но децата се опитват да оценят етническите групи. Сред изследователите няма съгласие за последователността във възникването на когнитивния и афективния компонент в идентичността.

Едни автори смятат, че етническите предпочитания се формират едва към 9-10 години на основата на достатъчно и значителни етнически знания. Но в други изследвания е установено, че детските предпочитания за етническите групи не винаги корелират с информираността за тях, предубежденията могат да предшестват някакво знание. Осъзнаването от хората на своята етническа принадлежност в голяма степен зависи от факта дали те живеят в полиетнична или моноетнична среда. Ситуацията на междуетническо общуване дава на личността по-големи възможности за придобиване на знания за особеностите на своята и на другите етнически групи, способства за развитие на междуетническо разбиране и формиране на комуникативни навици. Дете, живеещо в многонационален голям град, ще осъзнае етническата си принадлежност по-рано, отколкото жителите на отдалечено селце. Отсъствието на опит за междуетническо общуване обуславя от една страна по-малкото предразположение към такива контакти, а от друга – по-малък интерес към собствената етничност. Като цяло изследванията показват, че етническата идентичност е по-силно изразена у тези, които живеят в културна среда, отличаваща се от яхната собствена (Т. Стефаненко, 2004).

Фактът, че формирането на етническото самосъзнание е противоречив и силно повлиян от социокултурните условия на живот означава, че в процеса на интеркултурното образование трябва да се вземат под внимание **възможностите за изменение на етническата идентичност под влияние на социалната ситуация в обществото**. Те са видни от модела за двете измерения на етническата идентичност, предложен от Дж. Бери.

Дж. Бери предполага, че етническата идентичност със своята етническа група и тази с чуждата могат да съществуват относително независимо една от друга. Членовете на етническата група могат да имат както силна, така и слаба идентификация и със своята група, и с групата на доминантното мнозинство. Силната идентификация само със собствената група в поликултурна среда може да бъде свързана с тенденция към сепаратизъм и ориентация към разделно развитие на групите. Идентификацията само с чуждата група води до пълна асимилация, т.е. приемане на обичаите, вярванията и езика на другата група до степен на пълно „разтваряне“ в нея. Възможна е също и слаба, недобре изразена идентичност и с двете групи – маргинализация. Маргиналите изпитват чувство за неопределеност, безпокойство и демонстрират неадекватно поведение в полиетническа среда. Силната идентификация с двете групи свидетелства за тенденция за интеграция, бикултурация и високо равнище на компетентност за взаимодействие с различните етнически групи (по: А. Донцов., Г. Стефаненко и

др., 1997). В полиетническото общество най-благоприятна за личността е биетническата идентичност (Т. Стефаненко, 2004).

Въз основа на посочените проблеми на мултикултурното общество, и на познанието за процеса на формиране на етническата идентичност може да се изгради методическа система за интеркултурно образование.

Методическа система за формиране на интеркултурна компетентност

Методическата система включва: целта и задачите, съдържанието, основните направления, последователността, методите и формите за реализиране на интеркултурното образование.

Цел и задачи на интеркултурното образование

Целта на интеркултурното образование е формиране на интеркултурна компетентност – комплекс от знания, умения, способности за дейност, ценностни ориентации, качества на личността които ѝ дават възможност позитивно да взаимодейства с представители на различни култури.

Задачите на интеркултурното образование са насочени към:

- Опознаване на собствената култура и формиране на своята културна идентичност.
- Патриотично възпитание като предпоставка за формиране на национално самосъзнание.
- Възпитаване на интерес към другите култури.
- Разбиране за това, че всеки народ има свои норми, традиции, начин на живот.
- Разбиране на и уважение към представителните на другите култури.
- Осъзнаване, че не винаги сме в състояние да разберем хората от други култури.
- Приемане на различията и осъзнаването им като позитивен ресурс.
- Разбиране за религиите като за универсални ценностни системи.
- Разбиране на и нетърпимост към прояви на нетолерантност и дискриминация спрямо представители на други култури.
- Формиране на умения и поведенческа култура за позитивно интеркултурно взаимодействие.
- Осъзнаване на правата, но и на задълженията по отношение на другите хора, общности, народи.

Съдържание на интеркултурното образование

Е. Сулова систематизира следните елементи от културата на народите, които да обхващат интеркултурното образование:

Материална култура

- основен тип население, жилища, основни предмети на бита;
- облекло (национални костюми), украшения;
- национална кухня;
- транспортни средства;
- оръдия на труда;
- форми на труд с отчитане на неговата специфика.

Духовна култура

- народни обичаи, обреди, празници;
- език, народно творчество (приказки, пословици и поговорки, детски игри, музика);
- изкуство (песни, танци, произведения на художественото и декоративно-приложно творчество, литература).

Нормативна култура

- общочовешки нравствени качества;
- правила на общуване между хората вътре в етноса и извън него (Е. Сулова., 2002).

Основни направления на интеркултурното образование

Същата авторка апелира интеркултурното образование да се осъществява в три направления:

-информационно насищане (съобщаване на знания за традициите, обичаите на различните народи, специфика на техните културни ценности и т.н.);

-емоционално въздействие (в процеса на реализация на първото направление – информационно насищане – е важно да се предизвика отклик в душата на детето, да се „събудят” неговите чувства);

-поведенчески норми (знанията, получени от детето за нормите на взаимоотношения между народите, правилата на етикета, трябва задължително да се затвърдят в неговото собствено поведение) (Е. Сулова 2002).

Последователност на интеркултурното образование

Последователността в реализирането на целта и задачите на интеркултурното образование се осъществява в дадения по-долу хронологичен ред, но при спазване на принципа за спираловидност. Съобразно това на всеки следващ етап се осигурява надстройване на знанията, уменията и отношенията с оглед развитие на детската личност и на ученическата общност.

***Осигуряване на среда, пораждаща усещане за сигурност и принадлежност към
ученическия клас***

Създаването на положителна емоционална атмосфера е едно от най-важните условия за ефективност на педагогическия процес и е първостепенна задача на всеки педагог, която той следва да реализира независимо от това дали работи в моно- или поликултурен ученически клас. Осигуряването на подкрепяща и сигурна среда изисква още по-голямо педагогическо майсторство и такт, когато учителят преподава на ученици от недоминантния етнически произход. Проблемите, които те изпитват в училище, са разгледани от И. Иванов. Авторът посочва, че детето от малцинствата често живее в изолация от останалите деца. За него училището става територия на другите –чуждите - и заплашва да го лиши от идентичност. Училището е пространство на чуждите и учителят е също е такъв. Детето често се страхува. Училището в един или друг момента поражда чувство за опасност у за всички ученици (страх от слаби оценки, насилие и пр.), но за детето от малцинствата този страх е по-силен. В някои случаи то предварително се е примирило със своята съдба и несъзнателно очаква училищни неуспехи и отстраняване от училище, както за себе си, така и за себеподобните си. Към това го водят особеностите на неговия хабитус – семеен, и на етноса му изобщо. Състоянието на постоянен страх и фрустрация при сблъсък с официалната училищна култура води до отрицателна нагласа спрямо училището и учителите. Чувството за неравнопоставеност и малцинствените комплекси все повече се задълбочават, недоволството се увеличава и понякога води до конфликти и агресия. Затова, казва И. Иванов, в основата на педагогическите въздействия по отношение на децата от малцинствата е необходимо да стои преди всичко доброжелателността, вниманието и отзивчивостта към потребностите им. Това би направило педагозите обект на привързаност и би обезпечило базисното чувство на доверие (И. Иванов, 1999).

В. Кильовска също апелира за осигуряване на среда, която кара детето да се чувства сигурно и която му осигурява връзки с родната му култура, за да улесни формирането на позитивно отношение и интегрирането му в институционалната среда. Подходящо е да се осигурят предмети от културното обкръжение на детето, да се създаде и разнообразна музикална среда с детски песни на други езици, а също и екзотични ритми и музикални инструменти от различни краища на света. Този подход трябва да бъде обясняван на децата и семействата (В. Кильовска, 2017). Важно е да се привлекат родителите още на този първи етап. Учителят следва са ги предразположи да споделят трудностите,

притесненията, интересите на детето. Благодарение на това той ще може да избере най-оптималния подход на работа. За да успее да привлече родителите към сътрудничество, педагогът трябва с цялото си поведение да демонстрира стремеж да създаде най-благоприятните условия за адаптацията и образованието на техните деца. Необходимо е предварително учителят да изучи спецификата на съответните етнически общности, с чиито представители ще работи.

Наред с аранжирането на материалната среда, съвместната работа с родителите и грижата за отделните деца, учителят трябва да създаде условия за установяване на дружелюбни отношения между учениците, да предизвика техния интерес и положително отношение към различията. Подходящо е още при запознаването на членовете на ученическия клас всеки от тях да се представи на другите не само с името си, но и като посочи характерни елементи от семейната си култура (без да се акцентира върху етническа принадлежност): лично име (на кой член на семейството е кръстено детето и какво е значението на личното му име), членове на домакинството (с кого живее), любим празник на семейството (накратко да разкаже как празнува, но при повторение на празниците от различни ученици, да се добавят само разликите в честването спрямо предходните участници), любимо празнично ястие на семейството. Важно е учителят да акцентира, че учениците имат много общи неща (ще бъдат в един клас, обичат игрите и др. подобни), но са и много различни (всеки има свое име, семейство, предпочитания). Това ще им помогне да научат едни от други интересни неща, да си намерят нови занимания, да опитат нещо хубаво, което не са познавали досега. Всяка разкрила се по време на уроците (при изучаване на теми, свързани с бит, начин на живот, празници, семейни традиции и т.н.) или в другите моменти от училищния живот положителна особеност в семейната култура на учениците може да се използва от педагога за засилване на чувствителността и положителното отношение на децата към различията като маркери за идентичност и като ресурс за обогатяване на собствената култура.

Патриотично възпитание

Патриотичното възпитание не е контрапункт на интеркултурното образование. Както посочва Д. Рачева, патриотичното възпитание в България е „гаранция за запазване на етническата и националната идентичност и етническия мир в страната, за повдигане на духа на нацията, за изграждане на чувство за национална гордост и национална значимост, за запазване на богатите ни културни традиции и фолклор“ (Д. Рачева, 2014, с. 6). Според И. Христов националната идея е „единствената жизнена идея, която сродява гражданите в

една страна и ги превръща в общност... Чрез инструментите на държавата и в сътрудничество със света, българската нация да може да устройва своята територия, да твори и пресъздава своя социален и граждански ред. Тази велика национална идея движи правителствата на Великобритания, Германия, Франция, Испания. Тя е основен елемент и от нашата идентичност, синтез на социалност и национална принадлежност“ (И. Христов 2013, с. 171). Ето защо у всички граждани на страната, независимо от тяхната етническа и верска принадлежност, трябва да се възпитават любов и уважение към България, национална гордост и самочувствие.

Националното самосъзнание се формира по пътя на обучението по роден език, изучаването на историята на България, националната обредност, културното наследство, запознаването с българския фолклор, архитектура, забележителности, с научните, културните и спортните постижения на българите. При това не бива да се разчита само на монологичното изложение на учителя, необходимо е учениците да имат реални преживявания и опит, да се насърчава споделянето на впечатления и проявата на творчески способности в разнообразни дейности. Целесъобразно е за затвърдяване на знанията, за споделяне и рефлексия на познавателния опит на децата, да се организират автодидактични игри.

За обогатяване познанията на учениците и за развитие на техните патриотични чувства са подходящи: посещенията на музеи; екскурзиите до исторически и природни местности; срещите с видни представители на науката, културата, спорта. Споделянето и рефлексията на получените знания и впечатления е резултатно в активности, даващи възможност на децата за действена изява: тематични празници, концерти, викторини, изложби, състезателни игри, конкурси, карнавали, възстановки.

Запознаване с културата на другите народи

Обикновено авторите, работещи по проблемите на интеркултурното образование в началното училище, препоръчват при запознаването с другите култури да се започне с представянето на етносите, имащи представителство на територията на страната. В Република България съжителстват малцинствени групи от турци, цигани, арменци, евреи, руси и др. След българския, най-многобройни са турският и циганският етнос и съобразно посочената по-горе последователност на работа, е логично българските деца да се запознаят най-напред с тези народи. Има основание за ревизиране на тази последователност на работа. Това е изтъкнатото от И. Ризов обстоятелство, че „фактите от миналото

на етнокултурните групи не са особено "услужливи" към днешните измерения на межкултурния диалог“ (И. Ризов., 2002). Към това бихме добавили и все още непреодолените негативни стереотипи и предразсъдъци между представителите на трите най-големи етнически групи, населяващи Република България. Ето защо като перспективен се очертава подходът, при който учениците се запознават най-напред с народи, с които няма натрупани исторически негативи.

Формирането на положително отношение и интерес към културните различия ще бъде по-резултатно, ако се основава на феномена акултурация. И. Иванов обяснява, че акултурацията възниква като резултат от продължителен контакт между представители (индивиди или групи) на две култури вследствие от което се получават изменения в културния модел на едната или на двете групи. При съвременни условия този контакт често е индиректен (медиен) – например твърде много култури по света са повлияни от американската, без хората в тези страни изобщо да са контактували с американци и да са живели в Америка. В резултат се получава синтез между двете култури с тенденция към хомогенизиране, или културен дуализъм – съвместно съжителство без насилие на едната спрямо другата (И. Иванов., 1999). Тази тенденция може успешно да се използва за целите на интеркултурното образование. Популярността на елементи от дадена култура (например италианска и китайската кухня, навлезлите отскоро, но вече много популярни у нас празници Хелоуин и Свети Валентин, китайският хороскоп и мн. др.), могат да се използват като отправна точка за провокиране на интерес към особеностите и начина на живот на нейните представители.

В контекста на казаното по-горе, изходен пункт при запознаването с другите култури следва да бъдат общите моменти с техните бит и традиции, след което да се постави фокус върху разкриване на различията. Съобразно изучаваните теми и празничния календар учителят може да поднесе допълнителна интересна информация и да предложи атрактивни активности.

Например при приближаване на Великденските празници, може да се обясни, че Възкресение Христово се празнува от много хора по света. Винаги през пролетта, но не винаги на една и съща дата. Всички празнуващи боядисват яйца, като различните народи имат и някои интересни обичаи. Например немските родители крият яйцата в градината. Сутринта на Възкресение, германчетата тръгват с кошнички из градината да търсят скритите яйца. Може да се организира състезание на двора, като учениците, разделени на отбори, се съревновават кой най-бързо ще намери определен брой яйца.

Още на първото занимание трябва да се акцентира, че между различните народи има много общо, има и различия. Благодарение на това можем да се учим едни от други на нови и интересни неща. Затова е полезно да имаме познания за различните народи по света – език, празници и обичаи, традиционно облекло и кухня, фолклор и т.н.

Разширяването на познавателния кръгзор на учениците е добре да става въз основа на техните интереси и предпочитания. Затова учителят може да предложи на самите деца да решат за коя култура желаят да обогатят познанията си през следващите занимания.

Въз основа на формиран интерес и положително отношение към културните различия, вниманието на учениците следва да се насочи към факта, че представители на различни култури съжителстват в рамките на всяка държава. Така и България е населявана от хора от различни етноси. При запознаването с тях е добре наред с представяне на спецификата им, да се акцентира върху мирното съжителство и културния обмен между всички общности, живеещи на територията на страната. Българите са заимствали от турския етнос много думи и ястия. Мюсюлманите, от своя страна, отбелязват някои християнски празници – боядисват яйца на Великден, украсяват Коледни елхи. Подобни примери могат да се дадат за всички етноси. Следва да се дадат примери за положителните обществени приноси на различните културни групи, за тяхното взаимно обогатяване. Интересът към начина на живот и традициите на малцинствените етноси и примерите за заимстване на елементи на тяхната култура от доминантната група са важно условие за туширане на опасенията от асимилация.

Важно е децата да се осъзнаят, че различията са положителен ресурс, но могат да станат причина за недоразумения и конфликти. Тъй като представителите на чуждите култури се различават от доминантната по различни признаци (външен вид, облекло, език, поведенчески норми) това може да стане причина за тяхното осмиване, неприемане, отхвърляне. Ето защо е важно учениците да се поставят в ситуация, където те да бъдат различните. Възможностите за това са много: да се опитат да научат думи и изрази на чужд език и да усетят несъвършенството на своето произношение, като го сравнят с произношението на носителите на съответния език; да се опитат да извършат действия, които са обичайни за дадена култура, но са непривични за тях (да се хранят с клечки). Много подходящо е упражнението „Против правилата“, описано в Европейската модулна програма за интеркултурно обучение при подготовката и квалификацията на учители. Учениците получават за домашна работа да направят нещо, което не съответства на обичайното в тяхната култура.

В Германия това би било да застанеш твърде близо до някого в обществения транспорт и да надничаш във вестника му. В България нарушението би могло да бъде при среща с непознати на стълбището или в асансьора да ги гледаш в очите и да им се усмихваш. Учениците, изпълняващи упражнението, трябва да наблюдават в тази ситуация собствените си чувства и реакцията на околните. Учителят трябва да ги предупреди, че нарушаването на обичайните в една култура правила е свързано с емоционален стрес – тъй като социалното обкръжение винаги се опитва да коригира “нарушителите”. Затова не бива да се поставят за задача за твърде драстични отклонения от обичайното. След провеждането на упражнението се прави обсъждане (Европейска модулна програма за интеркултурно обучение при подготовката и квалификацията на учители, 2006).

Методи, форми и дейности за реализиране целите на интеркултурното образование

Методите, формите и дейностите са насочени не само към даване на знания, но и към споделяне на опит, впечатления, рефлексия и формиране на култура на поведение.

- Разкази и беседи за бита, обичаите, труда, празниците, националните носии, играчки и т.н. от различни народи. Те могат да са придружени с мултимедийни презентации, илюстрации, снимки, аудио- и видеозаписи.
- Гледане на филми, показващи съвместния живот на хора от различни народи.
- Общуване с представители на различни култури (непосредствено живо общуване, или задочно – запознанство и кореспонденция с чуждестранен приятел).
- Провеждане на фолклорни и популярни игри на различни народи.
- Четене и обсъждане на приказки, стихотворения, гатанки, пословици и поговорки.
- Слушане на музика, пеене на песни, изпълняване на танци от фолклора на народите.
- Приготвяне на национални ястия от националната кухня на различни страни.
- Изобразителна и продуктивна дейност, пресъздаваща народни изкуства и занаяти.
- Изучаване на чужди езици.

- Събиране на материали за дадена култура – дрехи, битови предмети, семейни снимки, произведения на занаятите.
- Изработване на постери.
- Въображаеми пътешествия.
- Празници и тържества, на които децата се обличат в носии на различни народи, играят техни игри, консумират национални напитки и храни, пеят, слушат музика и танцуват.
- Автодидактични игри.
- Викторити и състезания.

ИЗВОДИ

Представената методическа система е насочена към формиране на подрастващите като членове на своята културна общност, граждани на Република България, Европейския съюз и света. Въз основа на нея всеки учител следва да разработи програма за работа с конкретния клас, като отчита особеностите на учениците и техните семейства, на взаимоотношенията в класа и на регионалния етнокултурен облик.

ЛИТЕРАТУРА

Байбородова, Л. (2002). Воспитание толерантности у школьников как функция деятельности классного руководителя. *Ярославский педагогический вестник*. № 4 (33)

Даскалова, Ф. (2003). *Психолингвистика*. – София: Даниела Убенова.

Димитров, И. (2017). Психологически предпоставки за интеркултурно възпитание и образование на деца и юноши в мултикултурна среда. *Yearbook of the Faculty of Education, TRAKIA UNIVERSITY - STARA ZAGORA*, Vol. 14, 16-31.

Дмитриев, А. (1996). *Социология юмора: Очерки*. – Москва: Отд.ние философии, социологии, психологии и права РАН.

Донцов, А., Г. Стефаненко и др. (1997). Язык как фактор этнической идентичности. *Вопросы психологии*, №4, 75-86.

Европейска модулна програма за интеркултурно обучение при подготовката и квалификацията на учители. (2006) Анкара, Бристол, Мюнхен, Солун, София, <http://www.emil.ikk.lmu.de/bulgar/Brochure-exercises-BG.pdf>

Иванов, И. (1999) *Интеркултурно образование*. [Курс лекции] – Шумен: Аксиос.

Наредба № 13 от 21.09.2016 г. за гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование. Обн. - ДВ, бр. 80 от 11.10.2016 г., в сила от 11.10.2016 г. Издадена от министъра на образованието и науката.

Кильовска, В. (2017). Аспекти на интеркултурното образование в предучилищна възраст. *Педагогическо списание на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“*, №1, 42-48.

Рачева, Д. (2014). *Фолклорът като средство за патриотично възпитание в училища и извънучилищна среда* [Автореферат на дисертация за присъждане на образователна и научна степен „Доктор“ по научна специалност Теория на възпитанието и дидактика]. – София.

Ризов, И. (2002) Образователна програма за развитие на межкултурен опит („РаМО“) – български модели за межкултурно образование в началното училище. *Педагогика*, №3.

Стефаненко, Т. (2004). *Этнопсихология*. Москва: Аспект Пресс.

Суслова, Э. (2002). Поликультурное (интернациональное) воспитание. *Дошкольное образование*, №20 URL:<http://www.dob.1september.ru/2002/20/14.htm>

Христов, И. (2013). Кризи и трансформации в българското национално самосъзнание. *УНСС, Научни трудове*, т. 3, 141-174.

Ясюченя, Е. (2006). Становление этнического самосознания. *Ползуновский вестник*, №3, 266-269.